

І.В.Сумченко

ВПЛИВ МІСТИЧНО-РЕЛІГІЙНОЇ КНИГИ НА РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ В УКРАЇНІ

Сьогодні, коли український народ вступив у смугу національного відродження, проблема осмислення традицій вітчизняної філософії, знайдення її своєрідності стала не тільки теоретично актуальною, але й практично необхідною і значущою.

Українська філософська думка завжди відчувала вплив західної культури. Однак характерною рисою вітчизняної філософії було те, що вона гостріше і по-новому сприймала ті ідеї, які на Заході вже отримали достатній розвиток. Безумовно, що на формування кола проблем і розвиток філософії в Україні вітчужно вплинули основні концепції, викладені в книгах релігійно-містичного напрямку.

Під містикою у широкому значенні розуміють релігійну практику, кінцевою метою якої є безпосереднє, надчуттєве і позарозумове спілкування людини з Абсолютом. Відповідно у вузькому розумінні містика - це сукупність релігійних та філософських концепцій, що осмислюють цю практику, цей містичний досвід. Містика характерна для всіх релігійних систем, тому що "будь-яка релігія, оскільки вона є метою людського життя, перебуває в тісному спілкуванні і божесивом і ... містить в собі містичний момент" [4, с.239].

Містично-релігійні течії можна поділити на пантеїстичні, які відображені в філософських концепціях середньовічних німецьких містиків (зокрема, в книгах Майстера Екхарта "Проповіді та міркування та Якоба Беме "Аврора..."), та теїстичні (наприклад, книга невідомого автора "Ареопагітики", книга Гуго Сен-Вікторського "Дідаскалик", християнська містика Плотіна та ін.). Містично-пантеїстичний напрямок розуміє Бога як безособову космічну силу, що створила світ. Християнська ж містика

розглядає Бога як найдосконалішу особистість, а спілкування з Богом (вища мета людини) - як спілкування двох особистостей. Однак, незважаючи на досить значні відмінності, у них є три спільні риси. По-перше, представники всіх містичних течій вважаються прихильниками апофатичної теології: вони характеризують Бога через ряд послідовних заперечень існуючих властивостей. По-друге, містика завжди пов'язана з системою символів, вона користується образами, вона алегорична. І, нарешті, містичні течії "тяжкують до ірраціоналізму, інтуїтивізму ... парадоксальності ..." [7, с.368].

Своєрідність трансформації основних ідей релігійно-містичних книг у філософську українську думку найбільш яскраво можна простежити на прикладі вчень трьох філософів України - Григорія Сковороди, Памфіла Юркевича та Миколи Бердяєва.

Григорій Сковорода (1722-1794) - великий український філософ, гуманіст, мудрець. У його вченні містика, емоційно-образне сприйняття світу були переплетені з логіко-вербальним мисленням, з раціоналізмом. Основною його філософії є вчення про "три світи" та "дві натури". Перший світ - це Всесвіт, макрокосм, другий - мікрокосм, людина, і третій - символічний, Біблія. Всі ці три світи складаються з двох натур: "одна - видима, другая - невидима" [6, с.16]. "Невидима натура" - це, як вважає Григорій Сковорода, Бог, який створив існуючий світ і є (хоч його і не видно) в кожній речі та явищі цього світу.

"Видима натура" ж - відповідно матерія, навколішня дійсність. Подібних думок дотримувався Якоб Беме, який в своїй книзі "Аврора..." розглядав природний світ як відбиток світу духовного, Бога і вважав, що "на що ти не подивився, скрізь Бог..." [1, с.333]. "Невидимою натурою" виступає, на думку Сковороди, "істинна" людина. Кожна людина створена за образом і подобою Божою, отже, в кожній людині міститься Дух Божий. Але людина у повсякденному житті зрікається своєї природи, перетворюючи життя на постійне прагнення до земного багатства, і втрачає саму себе. Пізнати себе людині допомагає серце і, розуміючи свою істинну природу, вона, таким чином, наближається до розуміння Бога. "Якщо "істинна людина" і Бог є те саме, але "істинна людина" виводиться від Бога, то істиною може бути тільки Бог, тобто "невидимість", а не "видимість" (матеріальна оболонка)" [5, с.197]. Джерелом пізнання людини виступає серце. Саме серце є шляхом до "істинної людини". Містик Мейстер Екхарт у своїх книгах проповідує "релігію серця", закликаючи до чистоти віри, до більш особистих і інтимних стосунків між людиною і Богом.

Особа може досягнути Бога, як вважає Григорій Сковорода, не розумом, а за допомогою емоцій, через символи і алегорії. Систе-

ма і значення символів філософа дуже нагадують символи містики. Джерелом символіки виступають для Григорія Сковороди міфічні оповіді, Біблія, книги, які тлумачили містичні символи (в цей час в Україну було завезено чимало таких книг), релігійне мистецтво. Більшість його творів - це пояснення розробленої ним символічної системи. Так, символом вічного виступає змія, який тримає себе за хвіст, символом початку - вогонь, символом думки - зернятко та ін. Для Григорія Сковороди існування матеріального світу є символом прояву існування вищого світу, Бога. Алегоричне, символічне сприйняття Біблії було характерне також для християнської містики.

Продовжувачем "філософії серця" став великий український філософ-теїст Панфіл Юркевич (1827-1874), що тривалий час був професором Київської Духовної Академії. Його філософська спадщина ще достатньо не вивчена. Одним із учнів Памфіла Юркевича був Іван Нечуй-Левицький, який відтворив діяльність улюбленого вчителя в образі професора Дашкевича в повісті "Хмари" (1874). Ще один, не менш відомий його учень, філософ Володимир Соловйов, згадуючи Памфіла Юркевича, писав: "Він пояснював мені, що ... останнім із справжніх великих філософів слід вважати Якоба Беме, Лейбніца і Сведенборга" (цит. за: 3, с.498). Тобто, Панфіл Юркевич надавав великого значення релігійно-містичним книгам, вважаючи, що абсолютного значення людина мати не може, однак знання про Абсолют (про Бога) вона може отримати завдяки містичному спогляданню. Проте він критикував ті містичні течії, які принижували розум, тим самим заперечуючи світло свідомості. На думку філософа, такий тип течії прагне уникнути всіх кінцевих умов "нашого духовного розвитку, хоче стати біля останньої мети відразу і безпосередньо, не досягаючи її ... поступовим самовдосконаленням з часом" (8, с.90). Але так само критикував він і протилежну течію в філософії - раціоналізм, який все багатство духовного життя людини зводить до діяльності розуму. Філософ протиставляв цим течіям своє розуміння людини як єдності душі і тіла. Серце, на думку Панфіла Юркевича, не просто фізичний орган, а місце прояву сутності людини. Розум виступає верхівкою, а не корінням життя. Істина тоді оволодіває людиною, коли вона проникає у серце.

Окрім того, у серці міститься центр любові. Бог через свою любов подарував людині дух, який прагне до правди і любові. А це - умова морального життя людини, отже, і умова існування людства. Подібну думку висловлював і християнський містик Рішар Сен-Вікторський, який вважав, що досягнути Бога можна лише завдяки любові, а не інтелекту. Вчення київського філософа Миколи Бердяєва (1874-1948) також зазнало значного впливу релігійно-містичної течії. Філософ вважав первинним принципом

"ніщо", яке існує до Бога і світу. В "ніщо" полягає ірраціональна свобода, не створена Богом і, отже, не залежна від нього. Цю концепцію Микола Бердяєв запозичив у "Теоскопії" Якоба Беме, який використав на її позначення термін "безосновне". "Безосновне" Якоба Беме збігається з філософським вченням Мейстера Екхарта, який розрізняв дві категорії - Бог і божество. Отже, Бог створив світ з "нічого", із свободи, і створив Він людину за своїм образом і подобою. Але істинна природа людини як Божого творіння, з точки зору Миколи Бердяєва, ще не була розкрита. "Намагалися відкрити в людині риси образу і подоби Божої. Відкривали ці риси в розумі ... відкривали в свободі, взагалі відкривали ці риси в духовності людини. Але ніколи не відкривали образу Божого в творчій природі людини, в подобі людини Творцю"/2, с.86/. Таким чином, істинне призначення людини - це творче перетворення життя. Людина вільна обирати добро і зло у своєму житті. Старозавітній Адам скоїв гріх, і гріхопадіння є наслідком переваги зла в світі, трагізму в історії. Християнство, як вважав Микола Бердяєв, повинно допомогти людині зробити свій вибір. Тому християнську релігію він розглядав як релігію вільної любові Бога до людини і людини до Бога. Особа, перш за все, категорія релігійна, і тому вираз людської сутності, її унікальності та неповторності може мати місце тільки по відношенню до Бога. Саме злиття людини з Богом - боголюдство, за Миколою Бердяєвим, спроможне привести людство до нової, теургійної епохи в історії, коли відбудеться релігійне перетворення світу.

Проявом присутності Бога в земному світі, на думку філософа, є символи культури. Найбільш яскраво вони викладені у міфах. Отже, проаналізувавши філософські системи Григорія Сковороди, Памфіла Юркевича та Миколи Бердяєва, можна зробити висновок, що основні ідеї містично-релігійних книг, своєрідно перероблені і викладені, стали органічним елементом філософських вчень українських філософів.

1. Беме Я. Аврора, или Утренняя заря в восхождении. /Репринт 1914 г./ М., 1990.
2. Бердяев Н.А. Проблема человека (К построению христианской антропологии) // Ступени. Л., 1991. №1. С.79-106.
3. Лосев А. Владимир Соловьев и его время. М., 1990.
4. Мистическое богословие. К., 1991.
5. Пашук А. Проблема "истинного человека" у філософській концепції Григорія Сковороди // Записки Наукового товариства імені Т.Шевченка. Львів, 1991. ТССХХІІ. с.181-200.
6. Сковорода Г.С. Твори: У 2т. Т.І. К., 1961.
7. Философский энциклопедический словарь Аваринцев С.С., Араб-Оглы Э.А., Ильичев Л.Ф. и др. 2-е изд. М., 1989.
8. Юркевич П.Д. Философские произведения. М., 1990.

Стаття надійшла до друку 15.01.1993.